

МОВОЗНАВСТВО ТА ЛІТЕРАТУРА

УДК 371.315.6

DOI: 10.37026/2520-6427-2021-106-2-94-99

Анатолій СИТЧЕНКО,

доктор педагогічних наук, професор
кафедри української мови і літератури
Миколаївського національного університету
імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна
ORCID: 0000-0003-3725-1893
e-mail: sital50mnu@gmail.com

Ірина КОРНІЄНКО,

кандидат філологічних наук, доцент
кафедри української мови і літератури
Миколаївського національного університету
імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна
ORCID: 0000-0002-2991-0476
e-mail: iakorni74@gmail.com

Марія ГРИЩЕНЯ,

учителька англійської мови
Миколаївської ЗОШ I–III ступенів № 51,
м. Миколаїв, Україна
ORCID: 0000-0001-6364-5314
e-mail: mariakornienko16.97@gmail.com

ПРО ФОРМАЛЬНУ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНУ ОСВІТУ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО НАВЧАННЯ

***Анотація.** У статті уточнюється і поглиблюється поняття формальної освіти, що пов'язується із розумовим вихованням школярів у контексті компетентнісного навчання української мови і літератури. Розкривається значення формальної освіти у її співвідношенні з освітою матеріальною. Незважаючи на те, що сучасна вітчизняна педагогіка вважає поділ освіти на формальну й матеріальну помилковим, стверджується, що педагогічна наука давно оперує термінами й поняттями матеріальної та формальної освіти, які варто розрізняти й пояснювати як змістовий та формовий освітні аспекти.*

Автори статті пояснюють формальну освіту як таку, що спрямовує навчання на розвиток у вихованців формального мислення, яке означає здатність учня осмислювати свої розумові дії, що забезпечують виконання навчального завдання. Окреслюється двоскладний характер навчання, яке передбачає визначення ключових питань «Що вивчати?» і «Як навчати?». Формальна освіта в контексті означеного дослідження є співвідносною з матеріальною (знаннями, уявленнями, ставленнями, ціннісними орієнтаціями тощо),

оскільки служить засобом реалізації змістового компонента освіти.

Доведено, що розвиток формального мислення здійснюється на основі засвоєння учнями розумово-практичних операцій, усвідомлення яких є вагомим показником компетентної особистості. Формальне мислення означає здатність і звичку суб'єкта обмірковувати свої дії. Метою формальної освіти є становлення мислячої та діяльної компетентної особистості.

Аналізується формальна мовно-літературна освіта, що має особистісне розвивальне значення для школярів завдяки впливу на їхню свідомість і почуття. Підкреслюється, що зазвичай вона здійснюється у процесі засвоєння правил пізнавальної роботи, виконання основних видів мовного розбору та шляхів літературного аналізу, використання й засвоєння способів їх проведення, що слугує основою будь-якої аналітичної операції над мовно-літературним матеріалом.

***Ключові слова:** формальна освіта, форми освіти, правила діяльності, способи розумових дій, розумові операції, формальне мислення, змістовий і формовий аспекти навчання.*

Anatolii SYTCHENKO,
*Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor of the Department
of the Ukrainian Language and Literature,
V. O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University,
Mykolaiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3725-1893
e-mail: sital50mnu@gmail.com*

Iryna KORNIENKO,
*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Department
of the Ukrainian language and literature
V. O. Sukhomlynskyi Mykolaiv National University,
Mykolaiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2991-0476
e-mail: iakorni74@gmail.com*

Mariia HRYSHCHENIA,
*Teacher of the English language
Mykolaiv Secondary School № 51 of I–III gr.
Mykolaiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6364-5314
e-mail: mariakornienko16.97@gmail.com*

ABOUT FORMAL LANGUAGE AND LITERARY EDUCATION OF PUPILS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF COMPETENCE LEARNING

Abstract. *The article clarifies and deepens the concept of formal education, which is associated with the mental education of students in the context of competency-based learning of Ukrainian language and literature. The purpose of the study is to reveal the meaning of formal education in relation to its material education. Despite the fact that modern domestic pedagogy considers the division of education into formal and material erroneous, it is argued that pedagogical science has long operated with terms and concepts of material and formal education, which should be distinguished and explained as semantic and form aspects of education.*

The authors of the article explain formal education as one that directs learning to the development of students' formal thinking, which means the student's ability to comprehend their mental actions that ensure the implementation of the educational task. The twofold nature of learning, which involves identifying key questions: «What to learn?» and «How to teach?» is outlined. Formal education is related to material (knowledge, ideas, attitudes, values, etc.), as it serves as a means of implementing the content component of education.

The development of formal thinking is based on the assimilation by students of mental and practical operations, awareness of which is an important indicator of a competent person. Formal thinking means the ability and habit of the subject to reflect on his actions. The purpose of formal education is formation of thinking and active competent person.

Formal language and literature education have a personal developmental significance for students due to the impact on their consciousness and feelings. It is carried out mainly in the process of mastering the rules of cognitive work and performing the main types of language analysis and ways of literary analysis, use and mastering the methods of their implementation, which is the basis of every analytical operation on linguistic and literary material.

Key words: *formal education, forms of education, rules of activity, ways of mental actions, mental operations, formal thinking, semantic and form aspects of learning.*

Постановка проблеми. Формальна освіта – поняття не нове, проте суперечливе з погляду вітчизняної педагогічної науки та шкільної практики. Учені здебільшого зважають на мету і завдання цієї освіти, вказуючи на її недоліки, пов'язані з тим, що відбувається «...розвиток здібностей учнів, насамперед розумових, а засвоєння фактів, знань, основних наук має другорядне значення» (Енциклопедія освіти, 2008, с. 965). Водночас у Пояснювальній записці до оновленої навчальної програми з української літератури (2017) висувається вимога щодо «...зміщення акцентів у навчанні з процесу накопичення предметних знань на вироблення вмінь автономно застосовувати їх у ситуації невизначеності, становлення учня як суб'єкта навчальної діяльності й особистісного саморозвитку...» (Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з української літератури. 5–9 класи, 2017, с. 4).

У першому випадку оминається навчальний процес, способи його реалізації, наголошується лише на результаті діяльності, у другому – окреслюються ключові, проте окремі компоненти поняття компетентності, які також, власне, є результатом педагогічної роботи. Відповідно до цього зважаємо на застереження В. Сухомлинського стосовно недооцінки розумового виховання шкільної молоді: «Запобігти відриву процесу навчання від розумового розвитку – в цьому ми вбачаємо чи не найважливіше виховне завдання» (1977, с. 238). У зв'язку з цим перевага у навчанні розумової роботи не може розглядатися як недолік формальної освіти. Не применшуючи значення знань як результатів навчання, підкреслюємо важливість процесу їх здобуття.

Проблема полягає у протиставленні матеріальної та формальної освіти. Утім, як стверджує Т. Лукіна, сучасна вітчизняна педагогічна наука «... вважає поділ освіти на формальну й матеріальну помилковим» (Енциклопедія освіти, 2008, с. 965). Проте сам факт існування поняття формальної освіти логічно передбачає наявність освіти матеріальної. Видатні методисти минулого, зокрема В. Данилов, М. Рибникова, В. Гуковський та ін., ефективність освіти пов'язували із поєднанням її змістового (матеріального) та формального аспектів (методи, прийоми, засоби навчання). Перший означає «що» вивчати, другий стосується питання «як» навчати. В. Данилов небезпідставно вважав, що «питання полягає у співвідносності матеріальної й формальної сторони освіти» (2017, с. 44). Отже, у навчанні завжди є зміст як предмет вивчення і способи як форми його опрацювання. Крім того, вони існують об'єктивно, незалежно один від одного, й починають активно взаємодіяти лише в навчальному процесі.

Розуміючи формальну освіту як таку, що передбачає засвоєння учнями способів пізнавальної діяльності, виконання їх у схожих і нестандартних навчальних ситуаціях із метою досягнення очікуваного результату, вважаємо її основою компетентнісного навчання, особливо актуального у контексті Нової української школи. Тому вирішення проблеми якості освіти значною мірою залежить від розробки формального аспекту навчання та оптимальної взаємодії його зі змістовим компонентом педагогічної роботи.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Питання мовної та літературної освіти сучасними вченими пов'язується з реалізацією компетентнісного підходу до навчання, здійснюваного в реформованій українській школі. Методисти наголошують на заданій готовності учнів до опрацювання виучуваного матеріалу й здатності його пояснювати та застосовувати у практичній діяльності. У педагогічній літературі поняття «форми навчання» стосується насамперед його організації. Наприклад, щодо вивчення української мови фахівці переважно виокремлюють такі форми навчальних занять, як урок, екскурсія, диспут, лекція, семінар (Остапенко, 2008, с. 54–55). Розрізняючи зміст едукативної та організаційної форми навчання, О. Вишневський визначає також групову та індивідуальну роботу на уроці, роботу дітей в парах (2008, с. 144–146). Загалом учений до форм навчання зараховує не лише організаційні форми, а й методи (інтерактивні також) та засоби діяльності вчителя й учнів (зокрема й ІКТ),

що засвідчує інтеграційну тенденцію понять «форма», «метод», «засіб» тощо.

Із погляду формальної освіти, Н. Остапенко вважає форми організації навчального процесу з мови близькими «за метою, принципами й сутністю» до поняття технології навчання, такими, що «...належать до складу операційно-діяльнісного компонента навчального процесу...» (2008, с. 56). На її думку, об'єднуючись із методами й засобами навчання мови, форми народжують технології навчання. За цієї умови доцільно використовується діяльнісний потенціал проектного навчання. З цього приводу І. Корнієнко доводить, що «участь школярів у проєкті сприяє розвитку в них специфічних для проєктно-технологічної діяльності та інтегрованих здатностей до цілевизначення щодо своєї пізнавальної роботи, її планування, групового виконання та корекції здобутих результатів і виконаних дій, що має реалізуватися в їхній подальшій навчальній та майбутній професійній діяльності» (2020, с. 93). Отже, поняття формальної освіти охоплює як зовнішню форму організації навчання, так і його внутрішню, діяльнісну складову.

Не протиставляючи зовнішню і внутрішню форми навчання, спробуємо неупереджено відповісти на запитання, яка із цих форм має більший вплив на розвиток в учнів способів пізнавальної роботи? Звичайно, операційно-діялісна, внутрішня, відповідна завданням реформування школи на концептуальних засадах компетентнісного навчання. Обґрунтовуючи компетентнісно-діялісний підхід до сучасного уроку української літератури, В. Шуляр акцентує увагу на процесуальному аспекті активної пізнавальної діяльності, підкреслюючи, що «компетентність передбачає не стільки предметні знання тп знання про способи діяльності, скільки володіння цими знаннями і способами діяльності як у стандартних, так і нестандартних ситуаціях...» (2014, с. 58).

Активний розвиток змістового й формального аспектів освіти вчені вважають характерною тенденцією становлення методики навчання літератури на сучасному етапі. Т. Яценко пояснює, що «процесуальний (формальний) аспект виявляється у стандартизації змісту літературної освіти та її технологізації», підкреслюючи, що технологізоване навчання активізує знання і шляхи їх здобуття учнями (2016, с. 187).

Отже, фахівці з методики навчання як мови, так і літератури вказують на змістовий (матеріальний) та операційний (формальний) чинники пізнавального процесу, наголошуючи на технологізації навчання та висвітлюючи таким чином формальний аспект освіти в її внутрішньому, процесуально-діялісному вияві. Якщо стандартизація змісту освіти є чинником якості навчання (за О. Локшиною – А. С.), то і структурування навчальної взаємодії вчителя й школярів також має позитивний вплив на якість освіти. Відбувається систематизація змісту й форми навчальної роботи, що значно підвищує її ефективність за рахунок реалізації системного методу створення й застосування процесу навчання, який набирає за цієї умови ознак технологізованого (за С. Гончаренком – А. С.).

Актуальність двоскладного бачення навчального процесу нині зумовлюється новою філософією

педагогічної дії, що спрямовується на формування в учнів операційної свідомості у контексті вільного навчання. І. Зязюн підкреслює важливість не лише знань, уяви та фантазії, а й розвитку в учнів здатності «самостійно ставити мету діяльності», «складати поетапну програму» своїх дій, реалізовувати й оцінювати їх та відповідати за результати своєї діяльності тощо (2008, с. 303–304). Ознаки вільного навчання, названі вченим, відображають як знаннєву, так і діяльнісну складові навчального процесу, що вказує на наявність матеріальної й формальної сторін освіти та необхідність їх оптимальної взаємодії. Отже, впливає, що формальна освіта зумовлює діяльнісну характеристику не лише вчителя, а й учнів.

Мета статті – схарактеризувати значення формальної освіти для формування в учнів закладів загальної середньої освіти мовно-літературних компетентностей.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ефективність навчання мови й літератури значною мірою залежить від інтелектуалізації пізнавального процесу та формування в учнів мислення і свідомості завдяки усвідомленню словесного матеріалу. Власне, філологія як наука виникла з потреби тлумачити слова й тексти. Феномен у тому, що одні й ті ж слова можуть мати різне значення, словникове або контекстне, як це довів О. Потебня, маючи на увазі образне навантаження слова. Порівнюючи, наприклад, словосполучення «гірка редька» і «гірка доля», у першому випадку з прикметника отримуємо просту інформацію про смакову якість овоча, у другому – уява малює за допомогою того самого прикметника нещасливе життя людей, тобто це саме слово має вже «додану вартість», бо прикметник-означення «гірка» виступає художнім засобом – епітетом, що характеризує людську долю в конкретному випадку. Образне слово характеризується своїм психологічним забарвленням, що має енергетичне значення для сприймача. З погляду формальної освіти, основним чинником розвитку мовної компетентності вважаємо набути здатність учнів до проведення всіх операцій мовного розбору, який здійснюється за визначеними алгоритмами.

Послідовно виконуючи розумові дії над змістом виучуваного матеріалу, школярі не лише привчаються до впорядкованої діяльності, а й усвідомлюють предметні категорії, закони й закономірності, що робить їх підготовленими користувачами мови. Для того, щоб відрізнити слова з простим значенням і додатковим, потрібні певні розумові зусилля, неоднакові в людей пересічних й освічених. Саме формальна освіта, нагадаємо, опікується не тільки накопиченням знань, а й розумовими здібностями вихованців. В. Данилов на початку минулого століття з цього приводу зазначав, що «у досягненні розвиненої здатності мислити, тобто розумового розвитку, полягає головна, однак не єдина мета формального аспекту освіти» (2017, с. 42).

Оскільки інтелектуальний розвиток школярів учені пов'язують зі становленням таких основних форм мислення, як конкретизація й узагальнення, порівняння й зіставлення, систематизація й класифікація (В. Паламарчук), а також з основними методами розумової роботи, зокрема аналізом і синтезом, індукцією та дедукцією,

то актуалізуються розумові операції, що забезпечують цілеспрямований розвиток цих форм і методів у процесі керованого навчання, котре набирає технологічних якостей (А. Макаренко, В. Сухомлинський). У процесі аналізу слів, словосполучень, речень і текстів проводяться різні види мовного та літературного розбору, що сприяє засвоєнню мовно-літературного матеріалу й розумових операцій, виконуваних за цієї умови. Відбувається осмислення не лише нових предметних знань, а й відповідних розумових дій, повторюваних щоразу під час виконання однотипних завдань. Так, одне й те ж навчальне завдання фонетичного розбору може виконуватися безліч разів із різними словами, закріплюючи в учнів як знання з фонетики, так і порядок проведення цього типу мовного аналізу. Внаслідок теоретичних узагальнень-характеристик букв і звуків, що є у складі конкретного слова, та усвідомлення порядку розумових дій, властивих цьому розбору, відбувається становлення формального мислення.

Осягнення учнем правил своєї розумової роботи, дотримання яких приносить виконавцю гарантований успіх, викликає позитивні інтелектуальні почуття, привчає до впорядкованої діяльності, що має формувальне значення для особистості. «Звичка до порядку в мисленні, – зазначає В. Данилов, – поширюється на всі сфери людської діяльності, адже будь-яка діяльність є виявом, актом думки, що спрямовує волю до вираження» (2017, с. 47). Підкреслюючи тісний зв'язок мислення з мовленням, вказуючи на мовно-мислительну домінують діяльності особистості, вітчизняні філософи переконують, що «саме тому посилюється інтерес до інтелектуалізації особистості, що безпосередньо пов'язано з розвитком у неї вищих форм людського мислення і здатності до його вираження, тобто з мовленням, як усним, так і писемним» (Шпачинський, Корнієнко, 2019, с. 779).

Формальне мислення не виникає раптово, а поступово розвивається в міру виконання навчальних завдань з опорою на орієнтовну основу відповідних розумових дій, які вчені називають правилами діяльності (В. Паламарчук). Це можуть бути пам'ятки, інструкції, настанови тощо, в яких містяться рекомендації алгоритмічного характеру стосовно порядку виконання певних операцій. На необхідність застосування цих засобів формальної освіти вказував В. Сухомлинський: «Щодо конкретного матеріалу дуже важливо здійснювати різні настанови: те, що має завжди зберігатися в пам'яті, що є ніби ключем до пояснення все нових і нових фактів, явищ, або, образно кажучи, інструментом мислення» (1977, с. 246–247).

Формальна освіта не обмежується лише виконанням розумових операцій, метою яких є пізнання виучуваного матеріалу, а передбачає усвідомлення способів розумових дій, виконуваних для цього. Ж. Піаже стверджував, що формальне мислення означає розуми виконавців над розумовими операціями (1944, с. 205). Тоді знання про ці операції та вміння їх виконувати будуть надпредметними, адже стосуються розумових дій, що можуть виконуватися в будь-якій сфері знань і вмінь, а не тільки в предметній царині. Такі здатності є загальнонавчальними, власне формальними, оскільки прямо стосуються форм пізнавальної та практичної діяльності.

Це означатиме, що людина своєю розумовою працею здобуває загальну здатність міркувати й діяти, змінювати себе і готова перетворювати світ. За твердженням В. Сухомлинського, «... людина не тільки пізнає навколишній світ, а й своїм розумом, своїми творчими силами, працею підкоряє сили природи, перетворює життя» (1997, с. 211).

Стосовно навчання літератури зважаємо на те, що художній твір є виявом свідомості, тому для його сприйняття та інтерпретації потрібна робота думки, напружена силою образного слова. Основним показником літературної компетентності вважаємо здатність учнів до літературного аналізу й синтезу, що відбувається за правилами художнього пізнання та розвивального навчання. Розробники оновленої навчальної програми з української літератури в основній школі визначають предметну компетентність як «...готовність і здатність працювати з текстами... розуміти зміст прочитаного, з'ясувати авторську позицію і художні засоби донесення її до читача, творити на основі прочитаного власні смисли щодо порушених проблем...», вважаючи сприймання художнього твору чинником формування життєвого досвіду та соціально-психологічного й соціокультурного становлення особистості (Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з української літератури. 5–9 класи, 2017, с. 5).

Під час опрацювання художнього твору актуалізується його духовний потенціал, що відкривається підготовленому читачеві завдяки художнім засобам, структурний лад яких зумовлює відповідну систему розумових дій, спрямованих на засвоєння прочитаного (за Г. Костюком). Виникають об'єктивні умови для впорядкованого розгляду твору, який також потребує виконання певної операції над текстом. Операційно-діяльнісний компонент педагогічного процесу є характерним чинником технологізованого навчання, оскільки передбачає розв'язання літературної задачі й пропонує для цього (в разі потреби) орієнтовні основи розумових дій, що є в основі певної операції. Наприклад, аналіз ліричного твору у старшій школі передбачає послідовне опрацювання таких ключових питань: 1) настрої та почуття; 2) образи, ліричний герой; 3) образотворчі засоби; 4) ритмомелодика твору; 5) ідея, жанр; 6) значення твору; 7) зв'язки з іншими творами. Звичайно, далеко не завжди вивчення поезії варто проводити в школі за розширеним алгоритмом, проте старшокласники мають засвоїти якомога повніший перелік розумових дій, властивих цій операції.

Усвідомлення розумової операції означатиме інтеріоризацію виконуваних дій, збагачення суб'єктного досвіду юних читачів, який стане в нагоді під час вивчення нових творів цього виду. Зважаючи на жанрово-родові особливості літературних творів, варто передбачити осмислення й застосування до їх вивчення відповідних операцій, що складають арсенал формальної літературної освіти.

Висновки. Отже, зважаючи на зазначене вище, можемо зробити такі висновки:

- проблема взаємодії змістового й формального аспектів навчання і виховання завжди була досить актуальною. Питання «Що вивчати?» зумовлювало інше – «Як навчати?»;

- педагогічна наука оперує термінами й поняттями матеріальної та формальної освіти, які варто розрізняти й пояснювати;

- завданням формальної освіти є розвиток в учнів формального мислення, а її метою – становлення мислячої та діяльної компетентної особистості;

- формальне мислення означає здатність і звичку суб'єкта обмірковувати свої дії. Розвиток формального мислення здійснюється на основі засвоєння правил пізнавальної роботи й виконання учнями розумово-практичних операцій, усвідомлення яких є вагомим показником компетентної особистості;

- формальна освіта повинна співвідноситися з матеріальною (знаннями, уявленнями, ставленнями, ціннісними орієнтаціями тощо), оскільки служить засобом реалізації змістового компонента освіти;

- формальна мовно-літературна освіта має особистісне розвивальне значення для школярів завдяки впливу на їхній розум і почуття.

Перспективи подальших досліджень окреслено в царині технологізованої освіти, проєктованого навчання, нової філософії учнівської дії, навчальної взаємодії учасників педагогічного процесу тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Вишневецький, О. (2008). Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посіб. 3-є вид, доопр. і доп. Київ: Знання. 566 с.

Данилов, В. В. (2017). Література як предмет викладання (середня та нижча школи. Учителські інститути); пер. з рос. Ніжин: НДУ імені М. Гоголя. 107 с.

Енциклопедія освіти. (2008) / гол. ред В. Г. Кремень; Акад. пед. наук України. Київ: Юрінком Інтер. 1040 с.

Зязюн, І. А. (2008). Філософія педагогічної дії: монографія. Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького. 608 с.

Корнієнко, І. А. (2020). Проєктне навчання мови у компетентнісному дискурсі. *Нова педагогічна думка*. № 2 (102). С. 91–94.

Локшина, О. І. (2009). Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга пол. XX – поч. XXI ст.): монографія. Київ: Богданова А. М., 404 с.

Остапенко, Н. М. (2008). Теорія і практика формування лінгводидактичних компетентностей у студентів філологічних факультетів ВНЗ: монографія. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. 330 с.

Пиаже, Ж. (1994). Избранные психологические труды; пер. с англ. и франц.; вступ. ст. В. А. Лекторского, В. Н. Садовского, Э. Г. Юдина. Москва: Международная педагогическая академия. 680 с.

Сухомлинський, В. О. (1977). Пависька середня школа. Розумове виховання. *Вибрані твори*: в 5 т. Київ: Радянська школа. Т. 4. С. 206–300.

Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5–9 класи (2017): наказ МОН України від 07.06.2017 р. № 804. Київ. 82 с.

Шпачинський, І. А., Корнієнко, М. М. (2019). Людиноцентрична парадигма мовлення і мислення. *Молодий вчений*. № 11 (75). С. 778–781.

Шуляр, В. І. (2014). Сучасний урок української літератури: монографія. Миколаїв: Іліон. 553 с.

Яценко, Т. О. (2016). Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга пол. XX – поч. XXI ст.): монографія. Київ: Педагогічна думка. 360 с.

REFERENCES

Vyshnevskiy, O. (2008). Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainskoi pedahohiky [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy]: navch. posib. 3-e vyd, doopr. i dop. Kyiv: Znannia. 566 s. [in Ukrainian].

Danylov, V. V. (2017). Literatura yak predmet vykladania (serednia ta nyzhcha shkoly. Uchytelski instytuty) [Literature as a subject of teaching (secondary and lower schools. Teachers' Institutes)]; per. z ros. Nizhyn: NDU imeni M. Hoholia. 107 s. [in Ukrainian].

Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of Education]. (2008) / hol. red V. H. Kremen; Akad. ped. nauk Ukrainy. Kyiv: Yurinkom Inter. 1040 s. [in Ukrainian].

Ziaziun, I. A. (2008). Filosofiia pedahohichnoi dii [Philosophy of pedagogical action]: monohrafiia. Cherkasy: Vyd. vid. ChNU imeni Bohdana Khmelnytskoho. 608 s. [in Ukrainian].

Korniienko, I. A. (2020). Proiektne navchannia movy u kompetentnisnomu diskursi [Project language learning in competency discourse]. *Nova pedahohichna dumka*. № 2 (102). S. 91–94. [in Ukrainian].

Lokshyna, O. I. (2009). Zmist shkilnoi osvity v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu: teoriia i praktyka (druha pol. XX – poch. XXI st.) [The content of school education in the countries of the European Union: theory and practice (second half of XXth early XXI century)]: monohrafiia. Kyiv: Bohdanova A. M. 404 s. [in Ukrainian].

Ostapenko, N. M. (2008). Teoriia i praktyka formuvannia linhvodydaktychnykh kompetentnostei u studentiv

filolohichnykh fakultetiv VNZ [Theory and practice of formation of linguodidactic competencies in students of philological faculties of universities]: monohrafiia. Cherkasy: vydavets Chabanenko Yu. 330 s. [in Ukrainian].

Pyazhe, Zh. (1994). Izbrannye psikhologicheskie trudy [Selected psychology works]; per. s angl. i frants.; vstup. st. V. A. Lektorskogo, V. N. Sadovskogo, E. G. Yudina. Moskva: Mezhdunarodnaya pedagogicheskaya akademiya. 680 s. [in Russian].

Sukhomlynskyi, V. O. (1977). Pavlyska serednia shkola. Rozumove vykhovannia [Pavliiska secondary school. Mental education]. *Vybrani tvory: v 5 t.* Kyiv: Radianska shkola. T. 4. S. 206–300. [in Ukrainian].

Ukrainska literatura. Prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladav. 5–9 klasy [Ukrainian literature. Program for secondary schools. Grades 5–9]: nakaz MON Ukrainy vid 07. 06. 2017 r. № 804. Kyiv, 2017. 82 s. [in Ukrainian].

Shpachynskyi I. A., Korniienko M. M. (2019). Liudynotsentrychna paradyhma movlennia i myslennia [Man-centered paradigm of speech and thinking]. *Molodyi vchenyi*. № 11 (75). S. 778–781. [in Ukrainian].

Shuliar, V. I. (2014). Suchasnyi urok ukrainskoi literatury [Modern lesson of Ukrainian literature]: monohrafiia. Mykolaiv: Ilion. 553 s. [in Ukrainian].

Yatsenko, T. O. (2016). Tendentsii rozvytku metodyky navchannia ukrainskoi literatury v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh (druha pol. XX – poch. XXI st.) [Tendencies of development of methods of teaching Ukrainian literature in secondary schools (second half. XX – beg.. XXI century)]: monohrafiia. Kyiv: Pedagogichna dumka. 360 s. [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції: 30.03.2021 р.